

ВЕЛИКА ШЕВЧЕНКОВА ДОРОГА

Географія мандрівок Тараса Шевченка по Україні дуже розмаїта. Навчаючись у Петербурзькій Академії мистецтв і по її закінченню він побував чи не в усіх місцях України, позначених героїчними й трагічними подіями в історії нашого народу. Коли був у Переяславі, написав свій безсмертний “Заповіт”. Не міг не відвідати й край, де зароджувалася Козацька держава, край запорозької республіки, де ще на той час били дніпрові пороги, але вже похилилися жита на тих степових просторах, де колись паслися козацькі коні.

Яготин, Седнів, Чернігів... Чи не всі значні й менш значні місця Київщини, Полтавщини, Чернігівщини об’їхав поет, залишивши у спадок так багато прекрасних поезій, портретів сучасників, замальовок сіл та історичних пам’яток.

З Києва за завданням Археографічної Комісії він здійснив подорож по містах Житомирщини й Волині, завершивши її перебуванням у Почаївській Лаврі та Берестечку, де під враженням поля Берестецької битви написав таку зворушливу щемливу поезію – “Ой чого ти почорніло, зелене поле...”.

Та все ж є в Шевченка дорога, яка має особливе значення в його житті. Ще малими босими ногами з Моринців, Керелівки він ходив по сусідніх селах – Лисянці, Тарасівці, Хлипнівці, Стеблеві, що біля Корсуня, шукаючи людей, які б “його добра навчили”, навчили того, чого так прагнула його дитяча душа – малювання. Сюди ж він повернувся й після того, як ця мрія здійснилася далеко від України, де вчили його відомі на весь світ художники. Геніальна поетична муза й гаряча любов до своєї землі не давали Тарасові забути рідний край і на далекій чужині. У поезії “Сон”, написаній в Орській кріпості, він згадає своє перебування в Переяславі і висловлює спрагле бажання дожити віку й хоч покласти “змучене, поточене горем” серце на омріяних, блакитних здалека, дніпрових “горах окрадених”. Повернувшись із заслання, він вирушає шукати дороги до тих дніпрових окрадених гір. У Городищі радиться зі знайомими добрими людьми, добивається до рідних Моринців і Керелівки, виливає кривим свою душу, а звідти вже береться на Корсунь до свого родича і друга Варфоломія просити підтримати його в ясному намірі реалізувати пекучу мрію – побудувати оселю на тих дніпрових горах, за Пекарями. З Корсуня, від Варфоломія Шевченка, й починаються його поїздки по Росі і понад Россю, дорогою через наші рідні села, що притулилися до тих гір, які стали рідними і йому в останні часи його життя, а ще більше після смерті.

1859 року Тарас Шевченко кілька разів здійснив подорож із Корсуня, де він гостював у Варфоломія Шевченка, до села Пекарів, за яким на придніпровських горах сподівався дожити в мирі й спокої свого віку. За свідченнями сучасників проїздив він цю дорогу й кінями, і човнами по Росі, яка в ті часи впадала в Дніпро якраз біля Пекарів.

На жаль, його мрія здійснилася тільки по його смерті, і спочив він на тих омріяних горах уже в домовині.

Мені судилося вирости в одному з сіл, мимо якого проходить ця дорога, в селі, що простяглося вздовж Росі, яка заховалася тут у зеленім тунелі з сумовито схилених над нею верб, сріблястих тополь, осокорів. Наше село до Росі притисла зелена стіна старого соснового Черкаського лісу.

Якщо обминути важкі спогади про роки голодоморів і війни, про тяжку працю нашу й наших батьків, то все тут було лагідним і добрим до нас, дітей: і тихий плин води Росі, і просторі ромашкові толоки, і темний, але добрий Черкаський ліс з його глибокими, оповитими якоюсь тайною, ожиновими долинами, болотами й озерами, що відлякували нас своєю чорною водою, на поверхні якої пишалося широке листя латаття й ніжні білі лілії. А довгожданими теплими веснами ті лісові долини ставали синіми від цвітіння сон-трави.

А за Россю, за буйною зеленню городів і садів, за мальовничими купами верб і за рядами струнких тополь синіли, зеленіли й половіли ланами пшениці пасма гір, над якими в глибокому синьому небі пропливали, мов казкові кораблі, білі хмари, кидаючи на їхні похилені схили темні

тіні, що поволі разом із хмарами пробігали по тих ланах, ярках і зелених гаях.

Попід цими горами й проходить та дорога, якою подорожував Тарас Шевченко.

Цією дорогою нас, школярів-третьокласників, повела наша молоденька вчителька Мотя Онопрівна на його могилу в той рік, коли був відкритий на ній музей і поставлений йому пам'ятник. Пішки пройшли ми тим шляхом п'ятнадцять кілометрів до Тарасової гори, стомленими дитячими ногами піднялися дерев'яними сходами до могили поета, подивилися з її висоти на широкий суворий Дніпро і сині далі за ним.

Поводили нас по музею, і чомусь особливо запам'яталась мені й навіть злякала скульптура похиленої під тягарем жорнового каменя жінки, як символу гіркої долі наших матерів у старі часи. Пізніше ця скульптура зникла, бо, мабуть, надто нагадувала вона долю наших матерів-колгоспниць. Поверталися додому, як сутеніло, дорогою, розмоклою від холодного осіннього дощу, перебираючись через переярки, по яких із гір текли холодні потоки.

У студентські роки я не раз проходив цю дорогу, прямуючи до канівської пристані або в зворотному напрямку, додому, проминаючи ті ряди високих тополь, що, як сторожа, стояли біля сходів на могилу, а ранньою весною, коли дніпрова повінь переливала дорогу, я піднімався на гори й, долаючи підйоми й спуски, проходив мимо могили й стрімкого п'єдесталу Його пам'ятника, з висоти якого бронзова фігура поета вдивлялася в безмежний простір весняної води. Ще в повоєнні роки дорога через хутір Хмільну й Пекарі не була покрита асфальтом, і, долаючи її, наші ноги глибоко вгрузали в піщано-глинясте розбите її покриття. З ярів витікали потоки, які ми перебродили, знявши взуття і високо закачавши штани.

У глибині тінистих садів попід схилами гір затишно біліли хатки під солом'яними стріхами, із-за плетених лозових тинів звисало гілля старих груш і яблунь, у темній густій зелені яких жовтіли стиглі плоди, що час від часу з глухим гупанням падали в глибокий пісок дороги. Здається мені, що та дорога й ті колишні біленькі хати в садах під горою, і ті старезні крилаті груші та яблуні над живоплотом мало чим відрізнялися від тих, якими їх бачив Т. Г. Шевченко під час своєї подорожі.

Тепер дорога асфальтована, села й сади модерніші, яблуні й груші в них новітньої селекції, низькорослі, і звисає їхнє гілля над металевою чи дерев'яною огорожею, та все ж гаї верб і осокорів, що поруч із дорогою, часом мають вигляд вікових, і якісь із них ще, може, пам'ятають поета. Як і ця, так і вся та дорога, якою проїжджав поет, позначена надзвичайно мальовничими краєвидами.

Уже вирушаючи в цю подорож з гостинного будинку Варфоломія Шевченка, що притулився до підніжжя стрімкої гори, над якою височів псевдоготичний замок колишніх графів Лопухіних, поет, проминувши склепіння романтичної брами-вежі, переїжджав міст, перекинутий тут між високими скелястими, вкритими зеленню, берегами Росі. Там, унизу, між відшліфованими часом плоскими брилами й валунами, бурунять її води.

За Корсунем і Гарбузином ця дорога вже до самих Пекарів ітима луговою долиною Росі, пригірськими терасами, подекуди опускаючись до рівня луку. З підвищень тих терас, захоплюючи погляд, відкривається той широкий зелений простір долини, по якій між вербами й верболозами, поблискуючи під сонячним промінням, в'ється синя стрічка Росі. А там, за долиною, в голубуватій далечині, на тлі темної хвилястої смуги Черкаського лісу, поміж купами дерев біліють окола хаток, заворожуючи подорожнього мрією про тихий щасливий спокій, що заховався в тих далеких оселях, серед зеленого лісового затишку. І над цим широким простором перекинулось синє-синє небо, злившись з голубим серпанком обрію.

Тихо шелестить вітер листям струнких тополь і сріблясто-зелених верб, що внизу, за зеленню городів, і тихо пливуть по небу ніжні білі хмарки, зникаючи в далині. І вже від Сахнівки до Пекарів будуть ті біленькі хатки серед тінистих садків, що затишно притулились до підніжжя гір.

Скажете, що ж тут особливого, людина закохана в свій край, їй він дорогий, як і кожному свій. Це, звичайно, так, але все ж тут буде доречно згадати давню розмову з моїм родичем, що жив у Гуті Кумейській. Проїжджаючи мимо його хати, я завжди зупинявся, ставив біля тину велосипед і, привітавшись та поговоривши про наші справи, висловлював своє захоплення краєвидом, що

відкривався від його хати.

В один із таких приїздів він мені розповів, як одного разу біля його хати зупинилась вантажівка, з неї вийшов водій, підійшов до його хати і з підвищення, на якому вона стоїть, довго вдивлявся в далечінь річкової долини, на примхливі зиви Росі поміж зеленню верб і верболозів, на темніючі на вечоровім небі силуети сахнівських гір, біліючі оселі на їхніх схилах, а потім підійшов до нього й розчулено сказав: “Ніколи ще не бачив такої краси!”.

Дорога ця позначена також цілою низкою історичних пам’яток. У Гарбузині, на розвилці дороги в село Бровахи, ще недавно стояла хата з невисоким старим берестом біля неї, хата гарбузинського землеміра, доброго знайомого Тараса Шевченка. А за Гарбузином, там, де дорога опускається до рівня лугової долини Росі, стоять корпуси виробничо-технічного училища. В козацькі часи тут був монастир, в якому, за переказами, був пострижений у ченці Юрій Хмельницький, після ряду військових і політичних поразок.

У часи Київської Русі за Россю, на південь, починався дикий степ і на межі з ним стояв цілий ряд міст-фортець, а найвідомішими з них були сам Корсунь і Родень, залишки городища якого на Княжій горі за Пекарями.

Між ними були менш значні укріплення. Село Сахнівку схильні ототожнювати з древнім Кульдеюровим. Тут, на вершинах гір Дівиці й Монастирки, свого часу проводились розкопки в пошуках пам’яток тієї старовини. Вели розкопки як фахівці, так і підпільні шукачі скарбів.

Розповідають про одного хазяйновитого чоловіка, який випадково таки знайшов скарб золотих монет чи виробів. Та збуваючи його, він спився й загинув як добрий господар своєї землі. Після всіх тих пошуків як фахівців, так і любителів, залишилась єдиним свідком тих далеких часів Сахнівки золота діадема з Сахнівських гір у Київському музеї історичних коштовностей, що в лаврі.

А про назву третьої гори Пастушки зберігся переказ, який збігається з багатьма подібними переказами в інших краях України, а саме – як під час чергового набігу степової орди на її схилах пасла отару мала сільська дівчина. Хижі ординці піднімались крутими схилами гори, щоб схопити її, але дівчина воліла краще загинути, ніж датися їм у руки, вона кинулася зі стрімкої кручі й загинула.

Село Межиріч називають літописним Товаровим, і виділяється це село серед інших і більшими розмірами, школою-десятирічкою, яку закінчували багато школярів навколишніх сіл, своїми багатолюдними базарами, а також дуже цікавими історичними знахідками. Тут Т. Г. Шевченко зупинявся під час своїх подорожей, тут виконав він відомий малюнок “В Межирічі”.



Що ж до історичних знахідок, то не так давно тут було розкопано декілька круглих жител людини пізнього палеоліту, складений із кісток мамонтів. Ця знахідка зацікавила весь світ. Розташовані житла на широкій пригірській терасі, на глибині трьох-чотирьох метрів, в тому місці, де внизу, серед лугових просторів води Росі зливаються з водами її доньки Росави.

Славне село Межиріч і своїми земляками. Це батьківщина видатного українського художника Гаврила Пустовіта, звідси родом і відомі наші сучасні письменники Євген Попович, Дмитро Чередниченко, Світлана Жолоб.

На краю села Конончі, відірвавшись від основного пасма гір, стоїть шпиль, на якому, пануючи колись над всією околицею, височів замок, що теж входив у той оборонний захисний ланцюг фортець по кордону Київської Русі.

Гора так і називається Замковище.

У великій історії України-Руси М. Грушевського в розділі “Поросся” розповідається, як один із воєвод замкової залози одружився з половчанкою на ім'я Кононча і в її честь дав назву селу, що було під захистом того замку.

Відома й така історична подія, що сталася тут, коли 1669 року, в часи змагань гетьмана Петра Дорошенка за волю України, запорожці, незгодні з його протурецькою орієнтацією, разом із татарами притисли його військо, що складалося з вірних йому Канівського і Черкаського полків, до гір Конончі. П'ять тижнів оборонявся Дорошенко, поки повернулись його послі від султана з турецьким Чаусом, який передав татарам волю султана. Татари відступили, а слідом за ними відійшли й запорожці.

Велике село Хмільна, що зразу за Конончею, разом зі своєю садибою, городами й рясними садами заховалося в велетенському яру, який сам по собі є унікальним явищем природи з густими заростями акації, липи, з глибокими й стрімкими урвищами й проваллями.

Яр простягнувся на вісім-десять кілометрів і бере свій початок біля Канівського лісу, саме там, де з лісу, з боку Канева, виходить та ґрунтова дорога, якою везли домовину з тілом Т. Г. Шевченка на Чернечу гору, коли дніпрова повінь залила дорогу попід горою. З Хмільни був один із учасників пошуку ділянки землі для садиби поета за Пекарями, Т. Садовий, карбівничий панського лісу. З Хмільнянського яру витікає потік Гниловід, який сто років тому став причиною місцевої екологічної катастрофи, коли під час безперервної кількодобової грози потік виніс із яру стільки глини й каміння, що перегородив потужною греблею русло Росі. Вода затопила весь простір від гір до лісу, під водою опинилось багато селянських городів. Тільки через п'ять років було прорізано нове русло Росі, відведене на значну відстань від гір, а також споруджено комплекс земляних гідротехнічних споруд для захисту від таких явищ.

Трохи збоку від дороги, за Россю, напроти села Сахнівки, загубилося серед лісу село Кумейки, ті самі Кумейки, під якими в грудні 1637 року відбулася битва козацького війська під проводом Павлюка з польським військом Потоцького. За Кумейками, на широко відкритому з усіх боків підвищенні, де так вдало розмістив тоді свій табір Потоцький, на засіяному пшеницею полі. Здалеку вимальовуються два пологі на все поле конуси, дві безіменні могили, бо ніхто не знає, хто лежить під ними, наші козаки чи поляки. А далі, через дорогу, в бік села Софійки, де розташувався був табір козацький, теж дві уже такі напевно козацькі могили у вигляді високих трапецій, зарослих високою травою і окремими деревами берестів і дубків. Там лежать ті шість тисяч наших відчайдушних борців за волю України, які загинули в тій кривавій битві, що так склалася для них нещасливо.

Внизу біля Кумейок, біля струмка, де ростуть верби, мабуть, залишки того болота, яке наказав присипати снігом Потоцький і в яке так необачно потрапили козаки, штурмуючи його табір. Кам'яна стела при дорозі з написом про ту битву та дубовий хрест на одній з тих могил, поставлений кілька років тому вже новітніми козаками, от і вся пам'ять про ту криваву подію. Вітер сумно шелестить у високій траві, шумить листям у густих кронах дерев, нагинаючи їх до землі, ніби нагадуючи нам, що ті герої гідні кращої пам'яті. Як тут не згадати поезію П. Куліша “Кумейки”, якою він відгукнувся на цю подію:

Поки Рось зоветься Россю,

Дніпро в море ллється,

Доти серце українське

З панським не зживеться.

Моє село Михайлівка – напроти Конончі, за Россю, і так гарно проглядалися його білі хатки серед зелені садів і городів на тлі темної смуги Черкаського лісу з тієї дороги, якою подорожував поет.

З давніх часів через Конончу й Михайлівку проходила дорога з Києва на Черкаси й далі на південь. Про поромний перевіз на Росі в Конончі, монополь на який мав Київський Микільський Пустинний монастир і про дещо з побуту тодішніх наших односельців свідчить цікавий Універсал Богдана Хмельницького. Ось його зміст:

“Богдан Хмелницкий, гетман з Войском его кор[олевской] м[илости] Запорозким

Сотнику і вуйте михайловские. Ускаржалис нам чернці монастиря Пустинского Киевского Никулского, іж їм кривду і церкві Божой в воженю чолнами через Рось купцов і інших людей з возами і товари їх чините і чинит допускаете, а оні здавна на то свой пором для пожитку церковного в Конончи мают. Прото приказуєм вам, абисте болшей не чинили кривди церкви Божой так сами, як, яко і нікому чинит не допускали і зараз закажите, аби ніхто не важилс чолнами возит, опроч порома монастирского. За што упорних і непослушних сурово карайте, абисмо болшей скарги от чернцов не міли, іначей не чинячи.

Дан з Мошен, дня 9 августа, року 1650.

Богдан Хмелницкий, гетман рукою власною”.

А завершити цю розповідь хотілося б згадкою про ще одне село, що за великим придніпровським лугом, напроти Пекарів. Це село Хрещатик. Поет міг його бачити за широкими водами Дніпра, з Михайлової гори, гостюючи у Михайла Максимовича. Це село завзятих рибалок, а свою назву отримало за переказами в такий спосіб.

У часи хрещення князем Володимиром Київської Русі сюди, в глухі нетрі дніпрового лугу й глухі болотяні пущі тут листяного лісу, тепер Черкаського, збігалися втікачі, які не згодні були прийняти нову християнську віру. В глухому лісовому урочищі, серед трясовин, вони поставили зображення Перуна, щоб таємно вклонитися там йому. Та владна рука князя Володимира знайшла їх і тут, втікачів було охрещено, а їх поселення з того часу стало зватися Хрещатиком. Те ж глухе лісове урочище, де стояв Перун, так до цього часу і називається Перунами.

Це все, і значно більше, ніж тут розповідається, бачив і чув або міг чути в розмовах з нашими земляками під час своєї подорожі цією дорогою з Корсуня до Пекарів Тарас Шевченко.

Мальовничий простір широкої долини Росі, що простяглася між темно-зеленою стіною Черкаського лісу й тими омріяними поетом горами, до яких притулилися в глибині тінистих садів білі хатки наших сіл, могутній Дніпро, в який впадає тут, перетнувши розкішні придніпрові луги, Рось, питомий край важливих подій часів Київської Русі та козацької доби, безумовно, запав у душу поета й художника, вразливу до всього прекрасного, до історії і слави рідної землі.

На завершення скажу, що в моє життя, як і в життя багатьох моїх земляків, Шевченко ввійшов не тільки сторінками “Кобзаря”, але й постійним відчуттям якоїсь безпосередньої його присутності, бо ж безсмертний його символ – Чернеча гора, що стала в народі Тарасовою, була поруч із нами і завжди манила до себе невідхильною магнетичністю й одухотвореністю. І коли ми до неї підходили, подолавши чимало кілометрів Великою Шевченковою Дорогою, звіддалік стрункі тополі в її підніжжі настроювали нас на високий лад незгасної Святині. Ми з великим хвилюванням ступали дерев’яними сходами і, завмираючи, піднімалися вгору і вгору, щоб побачити Його, такого великого й такого рідного...

Тепер доводиться жалкувати, що ми, Його нащадки, свого часу, ніби з добрими намірами, спорудили біля тих струнких тополь кафетерій чи ресторан, а недалеко від могили готель, які не додали святості цій знаменитій горі, на якій, за переказами, колись були поховані три козацькі гетьмани, а четвертий – наш великий Тарас.

А мудрі голови й підказували, що цю Велику Шевченкову Дорогу від колиски до вічної оселі годилося б обсадити Його улюбленими тополями, щоб душа його по них вибирала путь і щоб

Україна не збивалася з духовного сліду. Не прислухалися. Зрештою і тепер не пізно – варто тільки зібратися й зробити це добре і праведне діло: посадити тополі й провести Тарасове свято на цій Великій Шевченковій дорозі – від Колиски до Вічної оселі.

...Оця Тарасова мандрівка нашими придніпряньськими селами, про яку мовимо, виявилася останньою його подорожжю як рідними місцями, так і по Україні. Починалася вона з Городища, де його так приязно прийняли на своїй цукроварні Смиринко, Яхненко й Хропаль. Звідти до Корсуня рукою подати, а кіньми то й поготів. Але Тарас Григорович вирішив ще раз побувати в рідних своїх у Моринцях і Керелівці, обнятися з ними й попрощатися, а вже звідти, треба розуміти, через Почапінці й Стеблів прибув у Корсунь до Варфоломія Шевченка. А звідти вже на ті гори, де збирався поселитися... Та й поселився навіки.

Ця остання подорож Шевченка від колиски до Чернечої, до Канева, стала його хресною дорогою, святою для кожного українця.